

6. Овчарова Р. Психологическое сопровождение семьи и семейного воспитания : учебное пособие / Р. Овчарова . – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2002. – 74 с.
7. Овчарова Р. Родительство как психологический феномен / Р. Овчарова. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.
8. Шнейдер Л. Психология семейных отношений : курс лекций / Л. Шнейдер. – М. : Апрель-Пресс, изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

УДК 159.9:369.223

*Наталія ШМІЛИК,
м. Дрогобич*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ, СТРУКТУРИ ТА КРИТЕРІВ СУБ'ЄКТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА

У статті проаналізовано психологічний зміст, структуру та критерії суб'єктивної готовності до материнства. Успішність виконання материнських функцій, особливості материнського ставлення та компетентності залежатимуть від рівня сформованості цієї готовності. В кожному випадку спостерігатиметься індивідуальна картина змісту всіх блоків готовності до материнства, що обумовлено в першу чергу особливостями становлення материнської сфери жінки.

Ключові слова: материнство, психологічна готовність до материнства, материнська поведінка, материнське ставлення.

Shmilyk N. Psychological analysis of the content, structure and criteria of subjective readiness to motherhood. In the article psychological maintenance, structure and criteria of subjective readiness, is analysed to maternity. Success of implementation of maternal functions, feature of maternal relation and competence, will depend on the level of formed of this readiness. In every case there will be an individual picture of maintenance of all blocks of readiness to maternity, that conditioned above all things by the features of becoming of maternal sphere of woman

Key words: mothering, psychological readiness to maternity, maternal conduct, maternal relation.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Огляд сучасного стану досліджень в області психології материнства дозволяє констатувати існування цілого ряду напрямів вивчення цього явища. А це, в свою чергу, свідчить про актуальність цієї теми в сучасній науці та

практиці. Так, досліджуються значимі особистісні характеристики майбутньої матері (Н. Авдеева, В. Брутман, С. Еніколов, С. Мещерякова, М. Панкратова); виділяються чинники й умови психологічного ризику для майбутнього розвитку дитини (О. Копил, Л. Баз, О. Баженова); проводиться системне вивчення мотиваційних основ материнської поведінки (Г. Філіппова), робляться спроби організації пренатального виховання в руслі ідеології психоаналізу й трансперсональної психології (Ю. Шмурак).

При всій різноманітності підходів до вивчення «материнства» психологи єдині в твердженні про виняткову важливість ранніх років життя дитини та її взаємин з матір'ю для подальшого особистісного розвитку, особливостей взаємодії з навколишнім світом та рівнем психічного здоров'я в цілому. З огляду на це, ми вважаємо, що одним з основних завдань, яке стоїть сьогодні перед практичними психологами, є раннє виявлення відхилень у материнській поведінці, розуміння їх причин, вивчення закономірностей їх становлення і, відповідно, надання своєчасної корекційної допомоги. Дані питання, на нашу думку, залишаються не вирішеними та відкритими, що й зумовило вибір предмету даного дослідження.

Метою статті є визначення психологічного змісту, структури та критеріїв психологічної готовності до материнства.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, що розпочалися з другої половини ХХ ст., свідчать, що материнство в психології розглядається як *умова формування особистості дитини* (індивідуальний і культурний розвиток людини вважається детермінованим ранніми умовами взаємодії з матір'ю, здійснюючи вплив на її подальше життя); та, як *складова мотиваційної-потребової сфери жінки*, що вказує на рівень особистісної зрілості жінки, властивості її особистості, гармонійної ідентифікації та самореалізації. Саме тому материнство можна розглядати якісно новою ситуацією розвитку жінки, що запускає процес інтеграції її власних життєвих завдань і завдань розвитку дитини.

Материнство як культурно-історичне явище в різні періоди розвитку людства володіло різним змістом, що, у свою чергу, відображалось і на феноменології індивідуальної готовності до нього як психологічного явища, яке є результатом інтеріоризації суспільних уявлень. Саме це є причиною значної варіативності психологічної готовності до материнства, типах і способах переживання його як важливого аспекту самоактуалізації жінки. З цього приводу відома дослідниця у галузі психології материнства Г. Філіппова зауважує, що материнство – це одна із соціальних жіночих ролей, тому навіть якщо потреба бути матір'ю і закладена

біологічно, суспільні норми й цінності роблять визначальний вплив на його зміст і прояв у кожній конкретній жінки [4].

Психологічна готовність до материнства (далі ПГМ) трактується як здатність матері забезпечити адекватні умови для розвитку дитини та виявляється в певному типові материнського ставлення [5]. Г. Філіпова виділяє у такій готовності п'ять основних блоків.

1. Особистісна готовність: загальна особистісна зрілість (адекватна віково-статева ідентифікація; здатність до ухвалення рішень і відповідальності; міцна прихильність; внутрішня каузальна атрибуція й внутрішній локус контроль; відсутність залежностей) та *особистісні якості*, необхідні для ефективного материнства (емпатія; здатність до спільної діяльності; здатність бути «тут і тепер»; творчі здібності; інтерес до розвитку іншої особи; інтерес до діяльності вирощування та виховання; уміння отримувати задоволення; культура тіла).

2. Адекватна модель батьківства: адекватність моделей материнської і батьківської ролей, сформованих в своїй сім'ї; оптимальні для народження і виховання дитини батьківські установки, позиції, виховні стратегії, материнське ставлення.

3. Мотиваційна готовність: зрілість мотивації народження дитини, при якій малюк не стає: засобом статево-ролевої, вікової та особистісної самореалізації жінки; засобом утримання партнера або зміцнення сім'ї; засобом компенсації своїх дитячо-батьківських стосунків; засобом досягнення певного соціального статусу і тому подібне

4. Сформованість материнської компетентності: ставлення до дитини як до суб'єкта не лише фізичних, але й психічних потреб і суб'єктивних переживань; сензитивність до стимуляції від дитини; здатність до адекватного реагування на прояви дитини; здатність розуміти стани дитини, особливості її поведінки; гнучке відношення до режиму та орієнтацію на індивідуальний ритм життєдіяльності дитини в ранній період її розвитку; необхідні знання про фізичний і психічний розвиток дитини, зокрема вікові особливості її взаємодії зі світом; здатність до спільної діяльності з дитиною; навички виховання і навчання, адекватні віковим особливостям дитини.

5. Сформованість материнської сфери. Материнство як частина особистісної сфери жінки (материнська потребова-мотиваційна сфера) включає три блоки (*емоційно-потребовий; операційний; ціннісно-смісловий*). Як зазначає Г. Філіпова, їх зміст послідовно формується в онтогенезі жінки (у взаємодії з власною матір'ю чи іншими носіями материнських функцій; сюжетно-ролевій грі в ляльки і сім'ю; у взаємодії з немовлятами до народження своєї дитини; в період статевого дозрівання; у взаємодії з власними дітьми) [5].

У кожному блоці мають бути сформовані необхідні компоненти. В *емоційно-потребовому*: реакція на всі компоненти гештальту дитинства (фізичні, поведінкові і продуктивно-діяльнісні особливості дитини); об'єднання компонентів гештальту дитинства на дитині як об'єкті материнської сфери; потреба у взаємодії з дитиною, в турботі й догляді за нею; потреба в материнстві (у переживанні виконання відповідних материнських функцій, станів). В *операційному*: операції невербального і вербального спілкування з дитиною (*baby talk*); адекватний стиль емоційного супроводу взаємодії з дитиною; операції догляду за дитиною з необхідними стильовими характеристиками (впевненість, дбайливість, ласкавість рухів). У *ціннісно-смысловому*: адекватна цінність дитини (дитина як самостійна цінність) і материнства; оптимальний баланс цінностей материнської та інших потребово-мотиваційних сфер жінки.

С. Мещерякова вважає, що психологічна готовність до материнства формується під впливом нероздільних біологічних і соціальних чинників й, з одного боку, має інстинктивну основу, а з іншого – виступає як особливе особистісне утворення, стержневою створюючою якого є суб'єкт – об'єкта орієнтація у ставленні до ще не народженої дитини [3]. Досліджуючи показники психологічної готовності до материнства, вона виділяє наступні групи: *особливості комунікативного досвіду жінки в її ранньому дитинстві; переживання жінкою ставлення до ще не народженої дитини, на етапі вагітності; установки жінки на стратегію виховання дитини*. Вчена вважає, що виділені показники в сукупності можуть відображати рівень суб'єктивної готовності до материнства й служити підставою для прогнозу ефективності подальшої материнської поведінки.

В рамках свого дослідження Т. Гурьянова вивчає особливості розвитку психологічної готовності до материнства на стадії планування вагітності, під час вагітності й після пологів [1]. Дослідниця зазначає, що структура психологічної готовності до материнства визначається протиріччям між способом життя, що склався, і тим способом життя, який передбачається після народження дитини (через образ «Я – мати»). На її думку, в структурі психологічної готовності до материнства можна виділити наступні аспекти:

1) мотиваційний аспект – мотив народження дитини, відповідальність за її народження і виховання, почуття обов'язку.

2) оцінний аспект – рефлексія своєї підготовленості і своєї відповідності ролі матері оптимальному образу матері (механізм ідентифікації).

3) емоційний аспект – емоційне сприйняття ситуації материнства (комфорт/дискомфорт), переважаючий фон настрою, супроводжуючий вагітність й взаємодію з дитиною, задоволеність або незадоволення роллю.

4) операційний аспект – материнська компетентність: володіння способами, прийомами, знаннями, навиками, уміннями, необхідними для догляду за дитиною, уміння моделювати власну діяльність.

5) аспект регуляції – саморегуляція жінки під час вагітності й після народження дитини у взаємодії з нею через наступні чинники:

- чинники, що обумовлюють динамічні характеристики трансформації способу життя (ригідність – флексибільність);

- чинники, що обумовлюють можливості рефлексії людини, визначаючи участь самосвідомості в трансформації способу життя (зовнішній і внутрішній локус контролю) [1].

На стадії підготовки до вагітності в психологічній готовності до материнства домінують оцінний аспект, який виявляється в мірі розбіжностей між образом «Я», що склався й образом «Я – мати»; мотиваційний аспект, що проявляється у формуванні мотиву народження дитини. В основі оцінного аспекту психологічної готовності до материнства лежать можливості рефлексії жінки, а також психологічний механізм ідентифікації.

У період вагітності в структурі психологічної готовності до материнства домінують аспект регуляції, що виявляється в зміщенні локусу контролю й усвідомленні змін, що реально відбуваються в образі життя (відмова від звичних життєвих стереотипів і отримання нових); та емоційний, який виявляється в особливостях емоційного переживання вагітності, настрою на пологи, прийняття ролі матері.

Після пологів у психологічній готовності до материнства домінують операційний аспект, який виявляється в особливостях прояву материнської компетентності; аспект регуляції, виявляється в особливостях саморегуляції жінки в нових умовах, що змінилися; емоційний – виявляється в задоволеності роллю «Я – мати» при її домінуванні в «Я-образі» жінки.

Мотиваційна сторона материнства, вважає Г. Філіппова, формується впродовж всього життя жінки, зазнаючи впливу як сприятливих, так і несприятливих чинників [5]. Відповідно, рівень психологічної готовності до материнства визначається сумарним ефектом дії цих чинників до того моменту, коли жінка стає матір'ю.

Українська дослідниця Н. Яремчук вважає, що в структуру психологічної готовності до материнства входять наступні блоки: ціннісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, комунікативний, емпатійний

та афективно-регулятивний [6]. Згідно з розробленою психологічною структурою готовності жінки до материнства, нею визначено психологічні критерії та рівні розвитку кожного з цих блоків (табл. 1).

Таблиця 1.

Психологічні критерії діагностики до компонентів готовності до жінки майбутнього материнства

Низький рівень розвитку	Компоненти психологічної готовності до материнства	Високий рівень розвитку
відсутність усвідомлення цінності дитини та материнства, нерозвинена відповідальність, схильність до абортів	ціннісно-мотиваційний	усвідомлення цінності дитини, важливості ролі матері, стійка мотивація до народження дитини
відсутність знань з проблем материнства, особливостей вагітності, народження та виховання дитини	інформаційно-пізнавальний	сформованість системи знань про особливості перебігу вагітності, народження та виховання дитини
невміння встановлювати та підтримувати доброзичливі взаємини з дитиною, організовувати розклад її життя, гру, розвиток тощо	комунікативний	здатність до вербального та невербального спілкування з дитиною, доброзичливих взаємин, організації життєвого часу
відсутність інтересу до дитини, нездатність співпереживати, співчувати, розуміти дитину	емпатійний	інтерес до дитини, здатність передбачати її поведінку, створювати атмосферу відкритості, довіри, задушевності
нездатність керувати власними емоційними станами, не вміння підтримувати позитивні емоції, переважання негативних емоцій, депресивних почуттів тощо	афективно-регулятивний	вміння керувати власними емоційними станами, переживаннями, здатність до підтримання позитивних емоцій та почуттів до дитини

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дає підстави констатувати, що стержневою детермінантою материнського поведінки є рівень психологічної готовності до материнства. Успішність виконання материнських функцій, особливості материнського ставлення та компетентності залежатимуть від рівня сформованості цієї готовності. В кожному випадку спостерігатиметься індивідуальна картина змісту всіх блоків готовності до материнства, що обумовлено, в першу чергу, феноменологією становлення материнської сфери жінки, особливостями її онтогенетичного формування. Проте, в процесі організації психологічної профілактичної і коректувальної роботи завжди потрібно враховувати їх взаємопов'язуваність.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в обґрунтуванні психологічних критерії та виборі психодіагностичного інструментарію, спрямованого на емпіричне вивчення компонентів психологічної готовності до материнства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурьянова Т. Развитие психологической готовности к материнству на стадии планирования беременности, во время беременности и после родов : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Т. Гурьянова. – Барнаул, 2004. – 176 с.
2. Копыл О. Готовность к материнству : выделение факторов, условий психологического риска для будущего развития ребенка / О. Копыл, Л. Баз, О. Баженова // Синапс. – 1993. – № 4. – С. 35–42.
3. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству / С. Мещерякова // Вопр. психологии. – 2000. – № 5. – С. 18–27.
4. Филиппова Г. Психология материнства : учебное пособие / Г. Филиппова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 240 с.
5. Филиппова Г. Материнство: сравнительно психологический подход / Г. Г. Филиппова // Психологический журнал. – 1999. – № 5. – Т. 20. – С. 81–88.
6. Яремчук Н. Психологічні особливості готовності молодої жінки до майбутнього материнства / Н. Яремчук // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць / [ред. кол. : В.В.Олійник (гол. ред.) та ін.] – К. : Геопринт, 2008. – Вип. 7. – С. 234–239.